

Macar Kaynaklarında Türk Kültürü ve Türkler (XIX. Yüzyıl Sonları - XX. Yüzyıl Başları)

Melek ÇOLAK*

ÖZ

Macarlarla Türklerin tarih boyunca ortak siyasi, etnik, kültürel bağları, onlarda Türk kültürü ve Türklere karşı bir ilgi doğurmuş; çeşitli alanlarda pek çok Macar, anılarında, bilimsel yazılarında Türkler ve Türk kültürü hakkında yaşadıkları dönemlerle ilgili olarak bilgiler vermişlerdir.

Türk-Macar ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilerleme kaydedip, XX. yüzyılın başlarında oldukça gelişmiş olduğu bir ortamda, pek çok Macar uzmanın verdikleri bu bilgiler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinin izlerini taşıyan bir kültürel dönüşümün tanıkları olarak oldukça önemlidir.

Bu nedenle bu çalışmada Macar kaynaklarına göre Türk kültürünün bazı öğeleri , yüzyıllarca ilişki içinde olduğumuz bir millet olan Macarların bakış açısı ile ortaya konulup değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Macar, kültür, Macar kaynaklarında, Osmanlı, Atatürk, anı.

ABSTRACT

The Turks and Turkish Culture in Hungarian Documents and Sources (The late 19th century and early 20th century)

The Hungarians' ethnic, political, cultural links with the Turks throughout history resulted in a sympathy and interest in Turks on the part of the Hungarians. In many different fields, many Hungarians provided information in their memories and scientific texts about the Turks and Turkish culture of the era in which they live.

Turkish-Hungarian political, economic, and cultural relations especially gained a momentum as of the second half of the 19th century and reached their zenith in the early 20th century. In such an environment, many Hungarian specialists' information about the cultural transfor-

* Doç.Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, cmelek@mu.edu.tr

mation of the Ottoman Empire into the Turkish Republic is very important as a witness to this transition period.

Therefore, in the present study, some elements of Turkish culture are evaluated in light of the data given by Hungarian sources.

Key Words: Hungarian Culture, Turks and Hungarians, Turks, Ottomans, Atatürk in Hungarian Sources.

Giriş

Türk ve Macar milletlerini tarihin en eski dönemlerinden beri birbirine bağlayan etnik ve kültürel bağlar, Osmanlı hakimiyeti döneminde ve sonrasında devam etmiştir. Avrupa'nın ortasında Slav ve Germenlerden farklı olmanın bir sonucu olarak dil ve tarih alanlarında araştırmalar yapan Macarlar, XIX. yüzyılın sonundan itibaren Türkolojinin bir disiplini olarak ilk kez Macaristan'da doğmasını sağlamışlardır. Panslavizm ve Pangermenizm akımlarına karşı ise Macaristan'da Turancılık düşüncesi ortaya çıkmıştır. XX. yüzyıl başlarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı öncesi müttefik olmalarının yarattığı olumlu atmosfer, Türkolojinin getirdiği veriler, Macar Turancılarının çalışmaları her iki ülke arasındaki kültürel köprüyü kuran etkenler olmuştur. Gyula Németh'den Lajos Fekete'ye kadar pek çok Macar bilim adamı aynı zamanda Türk kültürüne de hizmet etmiştir. Turan Derneği'nin desteği ile gezi ve araştırma ekipleri, Türkiye'de her alanda araştırmalar yapmış ve kültürel ilişkiler iyice gelişmiştir.¹

Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında bu ilişkiler olgunlaşmıştır. Türk-Macar dostluğuna değer veren Atatürk, Macaristan'la iyi ilişkilerin geliştirilmesine özen göstermiş, yeni Türkiye'nin yapılanmasında birçok Macar uzmandan yararlanmıştır. Bu dönemde karşılıklı ilişkiler altın çağını yaşamıştır.²

Bu süreç içerisinde Macarlar, ortak geçmiş, ortak etnik-kültürel temel nedeniyle Türk kültürüne ilgi duymuşlardır. Pek çok Macar, eserlerinde Türkler ve Türk kültürünün unsurları hakkında bilgi vermişler, anılarında bu kültür ile ilgili izlenimlerini sunmuşlardır.

Türkiye'yi bizzat gören, Türkleri tanıyan veya Türkiye'de uzun zaman kalan Macarların anılarından, Türkiye'deki Macar siyasi çevrelerinin raporlarından, Macar basınından Macarların Türk kültürü ve Türklere bakış açısını takip edebiliriz. Onların en çok söz ettiği konuları tasnif ederek bu bakış açısını sunmak mümkündür.

1 Melek Çolak (2001), "19. Yüzyıl Sonu- 20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", *Toplumsal Tarih*, Mayıs, 2001, C.15, S.89, s.4-10.

2 Melek Çolak (2005), "Türk-Macar İlişkileri ve Macaristan'ın Türk İnkılabına Bakışı (1919-1938)", *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003-Ankara, Bildiriler*, C.II, s.1253-1266.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Macarların Gözü ile Türk Kültürünün Bazı Öğeleri

1. Türk Kadını ve Toplumsal Konumu

1849-1851 yılları arasında İstanbul'da yaşayan Macar yazar Balázs Orbán (1830-1890)³, (bkz. Ek I) XIX. yüzyılın sonlarındaki Türk kadınına 1875'te yayımlanan "Törökországrol s különösen a nőkröl" (*Türkiye ve Özellikle Kadınlar Hakkında*) adlı yazısında şöyle anlatmaktadır:

"Harem düzeninin büyümesi olarak telakki edilebilecek Türk kadınının aşağılanması, sadece daha yüksek sınıflarda var; ayrıca çok eşlilik de sadece çok zenginlerin dar çevresi ile sınırlı. Gerçi *Kuran* her Müslümana çok eşliliğe izin veriyor ama Türk kadınlarının ev çevresinde bile çalışmayarak ve zaten çok şatafatlı olarak, geçimini sağlamaları çok pahalıya mal oluyor ve böylece haremni sadece çok zengin insan sürdürebiliyor. Fakat fakir insan hatta orta sınıf doğuda da sadece tek eşliliğe zorlanıyor. Sonra böyle kadın, kocasının bütün sıkıntılarını paylaşan gerçek bir hayat arkadaşı. Türk köylü kadını tarla işinin yüklerini kocasıyla tam da bizim Sekel hanımlarımız gibi bölüşüyor ve onun için bu çevrelerde bağımlılık mümkün değil. Birlikte çözümlenen ortak sıkıntılar, eşitlik duygusunu doğuruyor. Bununla birlikte daha yüksek çevrelerin harem hanımları, Avrupa'da zannedildiği gibi kapatılmış, gizlenmiş ve aşağılanmış değil. Çünkü kadının yüzünü kocası dışında bütün diğer erkekler önünde gizlemesi gereken peçe, son zamanlarda modaya göre o kadar inceldi ki, hemen hemen hiç gizlenmeyen edalarını, işveli şalvarı ve şeffaf dokumadan hazırlanmış zaten göğüsten, kesiminden dolayı tamamen açık elbisesi, yalnızca daha tahrik edici yapıyor ..."⁴

Harem kadınının "cazibesinden" söz eden Balázs Orbán⁵, "Türk kadınının silahı" dediği bir noktayı mizahi bir dille açıklamaktadır:⁶

"Kadınların pabucu (terliği) bizde de muazzam bir mülk. Veya daha doğrusu, birçok gururlu erkeğin hissedeceği gücün sembolü. Türk kadınının pabucu sadece meşru değil aynı zamanda silah da olduğu taktirde, Türk kadınında daha ziyade pabuç manevrası var."

Türk kadınlarının Ermeni kadınlarından farklı olarak kalın tabanlı, sivri burunlu sarı renkli bir pabuç giydiklerinden söz eden yazar, bu pabucun fonksiyonunu şöyle açıklamaktadır:⁷

3 Balázs Orbán (1999), *Törökországrol s különösen a nőkröl*, Terebess Kiadó, Budapest, s.157-158.

4 *Age.*, s.99.

5 *Age.*, s.99.

6 *Age.*, s.101.

7 *Age.*, s.101.

“Bu pabuç, daha yukarda zikredilen silahı meydana getiriyor. Çünkü şayet Türk kadını kızarsa, sert pabucunu alıyor ve eşek sudan gelinceye kadar adamı iyice dövüyor. Ve ah bir Türk kadını hırpalamayı veya dövmeyi düşünen erkek varsa, çabucak halkın öfkesine kurban gidiyor. Bu pabuç hakkı Türk kadınına bakınca büyük ayrıcalık. Onun ağırlığını her halde kocalarına bir kez hissettirmiyorlar. Her Türk kocanın kılıbık koca olduğunu söylemek mümkün. Ama zaten Türk koca karısına karşı şefkatli ve kibar. Ahlak kuralları daha güçlü erkeğin zayıf kadına zulmetmesine veya onu dövmesine, kesinlikle izin vermiyor. Çünkü karısına fiili olarak zarar veren erkeği derhal birkaç günlüğüne tımarhaneye götürüyorlar. Çünkü söyledikleri gibi akıllı olan bir erkek zayıf bir kadını dövmeye kalkışamaz. ‘Avrat dövmek iyidir’ diyen saçma atasözümüze karşılık, bu adeti ikaz olarak, bizde de moda yapmak iyi olur. Bu şekilde kaç rezalet ve boşanma davasını önlemek mümkün olabilir !... Ama o zamana kadar da ben payımdan Türk kadınlarının pabuç hakkını, hoyratlığa karşı, kadınlarımıza versem. Mümkün olduğu yerde, geri vermeksizin de kullanacaklarına zaten şüphem yok!”

1918 yılında, I. Dünya Savaşı devam ederken Anadolu’nun kuzey sahillerinin araştırılması için bilimsel bir gezi ekibi ile Anadolu’ya gelen Macar etnograf István Györfy⁸, 1921’de yayımlanan “A török falu” (Türk Köyü)⁹ ve 1929’da yayımlanan “A török nép és életmódja” (Türk Halkı ve Yaşam Tarzı)¹⁰ adlı yazılarında Türk kadınının toplumsal konumuna değinmekte evlenme ve kıyafet konusunda Balázs Orbán’la benzer düşünceler taşımaktadır.

Şöyle ki:¹¹

“Türklerin çok eşliliği artık daha ziyade sadece Avrupalıların fantezisinde yaşıyor. Belki her yüz Türk’ten birinin iki eşi ve her bin Türk’ten birinin üç eşi olduğunu ifade etmemiz gerekiyor. Orada evlenmek bizdeki gibi öyle kolay değil. Bizde kızlara hatırı sayılır drahoma veriyorlar; fakat Türk delikanlısı kelimenin tam anlamıyla gelinlik kızı ana babasından alıyor... Türk kadınının peçeli gezmesi de bugün-yarın geçmiş olacak. Köy yerinde köylü kadının, kızın peçesi bile yok. Köylüsünün önünde yüzünü çokta sarıp sarmalamıyor. En fazla, şayet köye yabancı gelirse, adet yerini bulsun diye başındaki örtüyü, bizim yaşlı kadınlarımızın bazılarının kiliseye giderken yaptığı gibi burnuna kadar yukarı çekiyor .”

8 Melek Çolak (2008), “Macar Etnograf István Györfy ve Kuzey Marmara Bölgesi İnceleme Gezisi (1918)”, *Belleten*, Cilt: LXXII, Sayı:265, s.943-950.

9 István Györfy (2001), “A török falu”, *Györfy István írásai a Balkánról és Törökországról*, Terebess Kiadó, Budapest, s.67-70.

10 István Györfy (?), “A török nép és életmódja”, *Györfy István írásai a Balkánról és Törökországról*, s.61-62.

11 “A török falu”, s.68-69.

Györfy'nin 1929'da yayımlanan "A török nép és életmódja" adlı yazısı ise kadının geçirdiği değişimi yansıtmaktadır.¹²

"... Köylü kadın şimdiye kadar peçe taşımıyordu. Şimdi artık Kemal Paşa, bu modası geçmiş adeti tamamen kaldırdı."

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinin tanığı olan Macar oryantalist Gyula Germanus ise¹³ Osmanlı döneminde, İstanbul'da Göksu'da eğlenen kadınları.¹⁴ sahafta karşılaştığı zarafeti ve kültürüyle O'nu etkileyen "gizemli Afife Hanımı,"¹⁵ sarayda Fricsay'ın orkestrasını dinleyen, yazarın ifadesi ile "haremin saklanmış güzellerini,"¹⁶ 1915'in İstanbul'unda "eskimiş kilimlerini ekmek karşılığı değiştiren" onurlu Türk kadını¹⁷ anlatmakla XX. yüzyılın başlarında İstanbul'daki kadın tiplerini gözler önüne sermektedir.

Ancak yazar, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen devrimlerin Türklüğü yeniden dirilttiğini söylemesine rağmen,¹⁸ "düşlerindeki doğunun değişmesi, kadınların da değişmesi", "harem duvarları arasından çıkacağını zannettiği kadınların yerine Avrupalı elbiselere bürünmüş kadınlarla karşılaşması" ile hayal kırıklığına uğramıştır.¹⁹

2. Yemek Kültürü

Atatürk döneminde Türkiye'ye gelen birçok Macar uzmandan biri olan ve yeni imar edilen başkent Ankara'da çalışan Atatürk'ün bahçıvanı János Máthé²⁰ görevi sırasında "Türk mutfağının üstünlüğünü" görmüş "doğu damak zevkini" tatmıştır. Anılarında Türklerin yemek kültürünü şöyle anlatmaktadır:²¹

"Türkler doğu damak zevkini sürdürüyorlar. Bizim üzüm yaprağıyla hazırlanmış, lahana dolmasına benzeyen yaprak sarmamız, biber ve domates dolması onlardan geliyor. Köpükle çırpılan yoğurdu ve değişik bir şekilde hazırlanan patlıcan yemeğini de çok seviyorlar. Soğanla, domatesle servis yapılan etler, ızgara hoşlarına gidiyor. Milli yemekleri sayılan pirinç pilavını Antep fıstığı, kuru üzüm; sütlacı safranla servis yapıyorlar. Çorbalar güzel, salatalar nefis. Yağda kızartılmış but biçim-

12 "A török nép és életmódja", s.62.

13 *Tények és Tanúk Germanus Gyula kelet varázsa*, Magvető könyvkiadó, Budapest,s.131-137.

14 *Age.*, s.101-102.

15 *Age.*, s.33-34.

16 *Age.*, s.129-130.

17 *Age.*, s.109.

18 *Age.*, s. 132.

19 *Age.*, s.134-135.

20 Melek Çolak (2008), "Atatürk'ün Macar Bahçıvanı János Máthé", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yıl:4, S.7, s.188.

21 *Agm.*, s.187.

li baharlı köfte kadın budu. Yemek öncesi anasonlu iştah açıcı rakı ve günde defalarca çok tatlı olarak kahve içiyorlar.”

Gyula Germanus’a göre İstanbul’daki yangınların sebebi ocakta kızartılan patlıcanlardı. “Bazen yüz ev kurban giderdi böyle patlıcan ateşine.”²²

“Doğu yemek zevkinin” en önemli unsuru şüphesiz el ile yemekti. Ancak Germanus buna bir türlü alışamamıştı:²³

“... Başkası bıçak çatal kullanmazdı, sadece ben! Türkler çocukluk döneminde daha iyi olarak, temiz elle yemek yemenin nasıl olabileceğini öğrenirlerdi. Ağzılarını şapırdatarak yedikleri gerçek; ama yemeğin tadını çıkarmanın böyle daha güzel olduğunu söylerler. Ben sahiden şapır şapır yemek yemeyle yemeğin daha çok tadını çıkaramadım. Ne çorbayı ekmekle veya pirinçle alabildim ne kuzu etini veya gulaş çorbasını becerikli bir şekilde elle yiyebildim. Avucuma, elbiseme yağ damladı. Adamakıllı gerilemiştik. Bonfini, Kral Mátyás hakkında mucize kabilinden elle yemek yiyebildiğini yazıyor. Ama bu eskidendi.”

3. Yazı, Dil ve Edebiyat

Latin harflerinin kabulünden Türk dil devrimine giden yolda her adımın Macarlar tarafından ilgi ile takip edildiğini görmekteyiz.

Germanus’a göre bu köklü “değişimin ekonomik ve toplumsal etkisi en belirgin şekilde edebiyata yansımış, Arapça ve Farsça sözcükler gitgide arka plana atılmıştır.”²⁴

Atatürk’ü Macar Kralı István’a benzeten Gyula Németh’in,²⁵ güzellikte Arap yazısının arkasında kalacağı ama daha kolay öğrenilebileceğinden Türk kültürünün yükselmesine kesin olarak katkıda bulunacağını belirttiği yeni yazının²⁶ yaşama geçirilmesi konusundaki düşünceleri ise oldukça çarpıcıdır:²⁷

“Bir yazı reformunun ulusun manevi yaşamına olağanüstü etkisi var. Şöyle bir hayal edelim, şayet bir Macar Mustafa Kemal Paşa, bizim Latin yazı yerine Arap yazısının kullanımını getirmek isterse o zaman ne olur? Hayal bile edemeyiz!...”

István Száva “Az Oszmán Birodalomtól a Török Köztársaságig (Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Dek” isimli eserinde Türk milletçiliğinin en radikal ölçüde dil alanında belirliğini belirterek, “dil te-

22 *Tények és tanúk Germanus Gyula kelet varázsa* s.99-100.

23 *Age.*, s.26-27.

24 *Age.*, s.132-133.

25 Gyula Németh (1990), “Az újjaszülett Törökország”, *Törökök és Magyarok*, II.Cilt Budapest, s.178.

26 Gyula Németh (1990), “Az új török írás: Kisebb közlemények”, *Törökök és Magyarok*, II. Cilt, Budapest, s.176-177.

27 Németh “Az újjaszülett Törökország”, s.180.

mizliğinin eşi benzeri olmadığını” vurgularken²⁸ Lajos Fekete de “Az új Törökország” (Yeni Türkiye) adlı yazısında şöyle demektedir:²⁹

“Atatürk gerçek bir devrimci olarak zenginlerin üstünlüğünü bitirdi; yeni alfabeyle, okuma-yazma bilenlerin ayrıcalığını ortadan kaldırdı. Yeni yazının yaygınlaşması için kendisi de çok çaba gösterdi. Okul sıralarına oturup çiftçilere örnek oldu... Türk dilindeki reformlar için gelecek kuşaklar da ona şükran borçlu. Kemal ne yazar ne de bilim adamı olmadığı halde milletine yeni alfabe hediye etti.”

Yeni başkent Ankara'nın yapılanması hakkında bilgi veren *Pesti Hírlap* gazetesi “Kemal a Gházi az új Törökország vezére” (Yeni Türkiye'nin Lideri Gazi Kemal) adlı yazıda coşkulu bir eğitim faaliyetinden söz ederek “öğrencilerinin büyük kısmının kadın olduğu okuma-yazma seferberliği” hakkında bilgi vermektedir.³⁰

Ankara'daki Macar Büyükelçiliği'nin raporları da yazı³¹ ve dil reformu hakkında uzun uzadıya bilgi vermektedir.³²

19 Eylül 1928 tarihli rapor ise yeni alfabenin nasıl uygulamaya konulacağını açıkladıktan sonra, bu alfabenin getirilmesinin değişik boyutlarına değinmektedir:³³

“Yeni Türk alfabesinin kabulü hem kültürel hem de ekonomik açıdan önceki reformlardan daha önemli. Kültür alanında Türk bilim adamları Batı kültürünün manevi ürünlerine ulaşabilir. Bununla birlikte Türkiye, Batı bilim dünyasından, bilim ve edebiyattan haberdar olabilir. Böylece Batı ile olan kültürel ilişkiler de gelişecek.

Ekonomik alanda Türkiye ekonomi istatistikleri bundan sonra sıralanmayacak. Bu da Avrupa'daki Türkiye iktisadına ilgiyi arttıracak. Diğer bir kazanç Türkiye'de birçok insan Batı tekniği kazanımlarını, ticaret ve ekonomi ilkelerini öğrenmek isteyecek. Bunun sonucunda önce bireylerin sonra tüm ülkenin ekonomik gelişmesi sağlanmış olacak.”

Turan dergisinde Atatürk'ün tarih anlayışının ele alındığı bir yazıda dil meselesine de değinilmekte, “dil reformu alanında da Türklerin büyük adımlarla ilerlediklerinden” söz edilmektedir.³⁴

28 István Száva (1941), *Az Oszmán Birodalomtól a Török Köztársaságig*, A Szocialdemokrata Párt Kiadása, Budapest, s.32.

29 Lajos Fekete (1939), “Az új Törökország”, *különnyomat A Magyar Szemle 1939*, januári számából, Budapest, s.6.

30 “Kemal a Gházi az új Törökország vezére”, *Pesti Hírlap*, Budapest 1930, 45.szám., s.9.

31 *MOL (Magyar Országos Levéltár: Macar Milli Arşivi)*: K 63, 19 Eylül 1928 tarihli rapor; 3 Kasım 1928 tarihli Macar Dışişleri Bakanı Lajos Walko'ya yazılan rapor.

32 *MOL*, K 63, 1935-32/1, Ankara'daki Macar Elçiliğinin 1934 yılı genel siyasi raporu.

33 *MOL*, K 63, 19 Eylül 1928 tarihli rapor.

34 Péter, Móricz (1932), “Az újtörök történetírási mozgalom”, *Turan*, I-IV, XV. évfolyam, s.5-6.

4. Türklerin Özellikleri

István Györffy "A török nép és életmodja" adlı yazısında Türklerin hoşgörüsüne değinen önyargısız yabancılardan biridir:³⁵

"Türklerin hoşgörüsü neredeyse darbimesel. Ülkemiz onların yönetimleri altında iken, dillerini ve dinlerini bize zorla kabul ettirmeye asla teşebbüs dahi etmediler. Azınlıkların da bir 500 yıldan beri dil ve ırki hususiyetlerini, hatta dinlerini de korudular. Bosnalı Sırpların bir kısmı, Boşnaklar da vaktiyle, kendi istekleriyle İslam dinini kabul ettiler."

Türklerin bir diğer özelliğine de, 1925 yılında Atatürk'ün daveti üzerine Türkiye'ye gelen, Ankara'daki Meteoroloji Enstitüsünü kuran ve Türk halkının gönlünde "Aksakallı Havabakan" olarak yer eden Macar meteorolojisinin seçkin siması Prof. Dr. Antal Réthly,³⁶ "Éghajlati és egeszségügyi viszaemlékezések Törökországra" (Türkiye Hakkında İklim ve Sağlıkla İlgili Hatıralar) adlı yazısında değinmektedir:

Adana'da bir otelde gecelediği zaman cibinliğe rağmen sivrisineklerden rahatsız olması, böyle iklimi olan bir bölgeye tekrar gittiği zaman kendini Amerikan icadı bir böcek ilacıyla kurtarmış olması, ünlü meteoroloğa başka bir olayı hatırlatmaktadır:³⁷

"Yolcular için gerçekten bugün artık bu buluş vazgeçilmez. Eski bir Türk düşüncesini, çok karakteristik nükteli bir olayı anmam gerekiyor. Anadolu'nun bir vilayet merkezinin su tedariki meselesi ile görevli bir Macar mühendis. B...de akşam çok temkinli bir şekilde odasını, yatağını, duvarları vb. ilaçlar. Ev sahibi bunu görünce ona sorar:

- 'Ne için efendim?'

- 'Tahta kurularının üzerinde rahatça uyumak ve diğerlerinin rahatsız etmemesi için.'

- 'Bu kullanılabilir mi? Ne kadar! Peki, o zaman böylesini Ankara'dan bana da gönder' der.

Ertesi gün mühendis dinç bir şekilde uyanır. Ve beklenmedik olay üzerine ev sahibi sorar:

- 'Söyle bakalım! Senin silahın böcekleri öldürüyor mu?'

- 'Evet ama...'

- 'Peki, o zaman onu bana kesinlikle gönderme.'

İmanı bütün eski Türklerin her ne kadar mendebur olursa olsun, sepepsiz yere hayvan öldürmediğini bilmek gerekir. Ne de olsa o sadece Allahın yarattığıdır. Allah'ın inayetiyle yaşar ve çoğalır."

35 Györffy, "A Török Nép és Életmodja", s.61.

36 Melek Çolak (2009), "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Bir Macar Meteorolog: Aksakallı Havabakan Antal Réthly (Macar Kaynaklarına Göre)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, Sayı:9, s.113-136.

37 Antal Réthly (1930), "Éghajlati és egeszségügyi viszaemlékezések Törökországra", *Tenger*, Budapest, s.18-19.

Antal Réthly'nin Eskişehir ve özellikle Konya'daki izlenimleri ise ilginçtir. Buradaki çalışmalarını sırasında tanık olduğu ve "Türk ve Macar ulusları arasında var olan bir takım özellikleri" saptamıştır. Şöyle ki:³⁸

"Eskişehir İstasyonu'nda yapılan ilk kontrolün sonucu çok iyi idi. Bununla birlikte Konya'da talimatlar vermenin yeterli olmadığına, aynı zamanda son çiviye çakmadıkça istasyonu terk etmemek gerektiğine kanaat getirdim. Çünkü her şeye söz vermelerine rağmen -Türkler hayır demeyi bilmiyor- uygulama için gerekli enerji eksik. Fakat yurttan nöbetçi olarak yaptığım yolculuklarımda çok defa tecrübe ettiğim gibi, bu bizde de böyle. Lajos Kossuth, ulusun büyüklüğü önünde diz çöktüğü zaman ne demişti ? 'Gerçekleştirmek için aynı enerji olsun.' Bu enerjisizlik Türklerle ortak çizgimiz."

Türkler hakkında vurgulanan önemli bir özellik de onların "ağırkanlı ve tembel" oldukları yolundadır.³⁹

Antal Réthly "Türklerin aceleyi şeytan işi saydıklarını" belirtmekte⁴⁰ ve "Meteorológiai obszervatórium Angorában" (Ankara'da Meteoroloji Gözlemevi) adlı bir başka makalesinde Macarların milli şairi Sándor Petőfi'nin bir şiirinin kahramanı Pál Pató'ya atıf yaparak şöyle demektedir:⁴¹

"Türkler Doğulu halk. Asilzade misali, bizden bile daha bilgisiz ve daha tembel. Sloganı yavaş, yavaş!... Böyle düşünceye rağmen, yine de 2 yıl içinde meteoroloji hizmetinin bir çatı altında toplanmasının başarılı olması, en iyi şekilde bu halkın değiştiğini, çağa ayak uydurmak istediğini ve her ne kadar atalardan kalma harika yetenekleri varsa da zaten yenilgiye uğradığını, artık sadece Batı kültürü ile güçlenebileceğini derinden hissettiğini kanıtıyor."

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye'de görevli olan, Anadolu'yu dolaşan ve anılarını 1940 yılında "A rejtelmes Anatóliában" (Gizemli Anadolu'da) adı altında yayımlayan Tibor Fehértájy, Antal Réthly'nin temas ettiği noktaya daha alaycı ve iğneleyici bir şekilde uzun uzadıya değinmektedir.⁴²

"Bu Türkler ağır insanlar. Zaman hakkında garip düşünceleri var. Onların gözünde zamanın hiçbir değeri yok. Avrupalıların temposu burada bilinmeyen bir şey. Demek ki o henüz Amerikalı. Her şey sadece ya-

38 Çolak, "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Bir Macar Meteorolog: Aksakallı Havabakan Antal Réthly (Macar Kaynaklarına Göre)", s.120.

39 Antal, Réthly (1928), "Meteorológiai obszervatórium Angorában", *Természettudományi Közlöny*, 60.Köt., 855.füz. Március 1., s.178; Tibor, Fehértájy (1940), *A rejtelmes Anatóliában*, Stádium Sajtvállalat R.- T. Kiadása, Budapest, s.9-11.

40 Antal Réthly, (1931) "Két év Kisázsiai Törökországban", *A Földgömb*, A Magyar Földrajzi Társaság Folyóirata, II. évfolyam, 9.szám, s.322.

41 Antal Réthly, "Meteorológiai obszervatórium Angorában", s.178.

42 Tibor Fehértájy, *a.g.e*, s.9-11.

vaş yavaş !... Öyleyse içinde bir derin bilgelik de var. Çünkü acele eden çoğu kez yanılıyor. Öyleyse yanılmayı istemiyorsan, daha önce her şeyi adamakıllı düşün taşın. Özellikle ne istediğini bilmediğin zaman. Böyle daha az yanılırsın. Yani: Yavaş yavaş!

Bunun, bizim Avrupalı tempomuzun sadece bir nevi hastalıklı yozlaşması olması bile mümkün olmamasına rağmen, sabırsız bir asabiyet!... Çünkü şayet bir Türk lokantasına otursan ve orada garsonun dakikalar boyunca boş gezindiğini yüzüne vurursan, acele edeceği yerde şaşkınlıkla açılmış gözlerle sana hayret ediyor. Veya şayet berber dükkanında çeyrek saatlik bekleyişten sonra sıra bile gelmemişse ve o zaman tercihen bir başka yerde şansını denemek için dışarı çıkarsan aynı hayret eden nazarla karşılaşıyorsun. Sanki 'sen zavallı, şansız, demek bu kadar sınırların kötü' diyorlar. Yalnız, burada gerçeğin nerede olduğunu tam olarak kestirmek zor iş. Öyleyse bu tavsiyenin faydaları da var. Hiç kimsenin, hiçbir şeyin acil bile olmadığı bir ülke. Orada insanlar sokakta Oxford-Street'te, Boulevard Haussmann'da, Friedrichstrasse'de veya Erzébet Körüt'daki gibi acele etmiyorlar. Orada memur, şayet günden güne gecikme ile dairesine giderse, işten çıkarılmıyor. Orada demiryolu kasa görevlisi, bilet almak için penceresinin önünde artık tam bir insan ordusu beklemesine rağmen, şayet bir tanıdığı ile çeyrek saat boyunca keyifli bir şekilde çene çalarsa, linç edilmiyor. Orada sinema seansına asla gecikmezsin. Çünkü anons edildiğinden daima bir yarım saat daha geç başlar. Orada resmi daireler dilekçeni aylar sonra bile çözümülemezler, ola ki caymaya zamanın olur. Ve, orada iki gün sonra da onları okumanın gecikmemesi için, gazetelere iki gün daha sonraya tarih atılıyor. Bu esnada insan bütün bunlara öyle alışıyor ki her şeyi tabii sayıyor. Ülkemizdeki gibi sokakta acele ederek gitme adetini terk ediyor. Randevu vaktinde tam orada olma alışkanlığını bırakıyor. İşini 6 yerine, bir gün içinde bitirme adetini terk ediyor. Ve bütün bunları ayıplama adetini de terk ediyor. Yedi hafta Doğuda kalanın kendisinin de Doğuluya dönüşeceğini söylüyorlar. Ben şüphesiz ona inanıyorum."

Daha önce kendi de bu kategoriye dahil olan esprili bir Alman Bey, bir kere Türk makamlarının hiyerarşisini bana şöyle açıklamıştı:

"Türk resmi dairelerinde kimin mevkisinin ne olduğunu öğrenmek isterseniz yalnızca bir kere, öğleden önce 10 ve 11 arasında bir bakanlığa gidin. Şu veya bu beyin içerde olup olmadığını bir daire odacısından sorun. Buna alınan cevaplardan sonra söz konusu beyin mevkisinin ne olduğu tespit edilebilir. Çünkü bazı mevkilerde olan beyleri şöyle çağırıyorlar:

Daha gelmedi- müsteşar, şimdi gelecek-şube müdürü, geldi gitti- daire müdürü, görmedim- sade memur, ve vallahi bilmiyorum-bir tür muavin !

Anadolu'nun iklimi bunaltıcı. Gün, bahardan sonbahara dek çok sıcak bir şekilde cayıır cayıır yakıyor ve acele eden terden sıırlıklam oluyor. Bu ise tehlikeli. Çünkü insan kolayca üşütüyor. Bunun için en sıcak Ağustos günlerinde bile herkes gömlek altında da kalın yün iç gömleği giyiyor. Ama soğuk algınlığı tehlikelerine karşı bile güven altına alınınca acele etme!
Yavaş yavaş!....”

Sonuç

Türkler ve Macarlar arasında var olan tarihi ve kültürel ilişkiler, XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına doğru gelişen iyi ilişkilerin atmosferi içinde, Macarlarda Türk kültürüne karşı ilgi uyandırmıştır. Türkleri tanıyan Macarlar, eserlerinde onların sahip olduğu çeşitli kültürel özellikler hakkında bilgi vermişler, kendi kültür öğeleri ile karşılaştırmışlardır.

Bu yüzden Macar kaynakları sadece tarih boyunca sıkı ilişkilerimizin bulunduğu bir milletin gözü ile Türk kültürü ve Türklerin değerlendirilmesi açısından değil, iki millet arasında var olan benzer kültür öğelerinin ortaya konulması ve bunların karşılaştırılarak değerlendirilmesi açısından da son derece önem taşımaktadır.

Kaynaklar

I. Arşiv Belgeleri

MOL (Magyar Országos Levéltár: Macar Milli Arşivi): K 63.

II. Kitaplar

Fehértáji, Tibor (1940), *A rejtelmes Anatóliában*, Stádium Sajtóvállalat R.- T. Kiadása, Budapest.

Orbán, Balázs (1999), *Törökországrol s különösen a nőkröl*, Terebess Kiadó, Budapest.

Száva, István (1941), *Az Oszmán Birodalomtól a Török Köztársaságig* A Szocialdemokrata Párt Kiadása, Budapest.

Tények és Tanúk Germanus Gyula kelet varázsa, Magvető Könyvkiadó, Budapest.

III. Makaleler

Çolak, Melek, (2001), “19. Yüzyıl Sonu- 20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, *Toplumsal Tarih*, Mayıs C.15, S.89, s.4-10.

(2005), “Türk-Macar İlişkileri ve Macaristan'ın Türk İnkılabına Bakışı (1919-1938)”, *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003-Ankara, Bildiriler*, C.II, s.1253-1266.

(2008),Macar Etnograf István Györffy ve Kuzey Marmara Bölgesi İnceleme Gezisi (1918)”, *Belleten*, Cilt: LXXII, Sayı:265, s.943-950.

(2008),“Atatürk'ün Macar Bahçivanı János Máthé”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıl:4, S.7, s.181-193.

(2009), “Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Bir Macar Meteorolog: Aksakallı Havabakan An-

- tal Réthly (Macar Forrásklarına Göre)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, S.9, s.113-136.
- Fekete, Lajos (1939), "Az új Törökország", Különnyomat *A Magyar Szemle* 1939. januári számából, Budapest, s1-8.
- Györfy, István (2001), "A török falu", *Györfy István írásai a Balkánról és Törökországról*, Terebess Kiadó, Budapest, s.67-82.
- (2001), "A török nép és életmódja", *Györfy István írásai a Balkánról és Törökországról*, Terebess Kiadó, Budapest, s.61-65.
- "Kemal a Gházi az új Törökország vezére", *Pesti Hírlap*, Budapest 1930, 45.szám., s.8-9.
- Móricz, Péter (1932), "Az újtörök történetírási mozgalom", *Turán*, I-IV, XV. évfolyam, s.1-6.
- Németh, Gyula (1990), "Az új török írás: Kisebb közlemények", *Törökök és Magyarok*, II. Cilt, Budapest, s.176-177.
- (1990), "Az újjaszületett Törökország", *Törökök és Magyarok*, II.Cilt, Budapest, s.178-183.
- Réthly, Antal (1930), "Éghajlati és egészségügyi visszaemlékezések Törökországra", *Tenger*, Budapest, s. 9-21.
- (1931), "Két év Kisászsiai Törökországban", *A Földgömb*, A Magyar Földrajzi Társaság Folyóirata, II. évfolyam, 9.szám, s.313-326.
- (1928), "Meteorológiai obszervatórium Angorában", *Természettudományi Közöny*, 60.Köt., 855.füz., Március 1., s.175-178.

EKLER
Ek 1

Balázs Orban (1865'de)

Törökországról s különösen a nőkről, Terebess Kiadó, Budapest, 1999.

Ek 2

nyürcödített, ami elbájolt mind nehezebb lesz és a mai korszak egyre távolabb és távolabb visz bennünket attól, amit évezredek esztétikája szőnek tartott.

A szakadék nagy, de még nem tökéletes. A szegényebb osztályok asszonyai Ankarában még viselik a régi hagyományok fátyolos fejkötőjét, amely nemcsak a haját takarja el, de az arc egy részét is egészen a szájig; a vidéken a lefátyolozott fejviselet majdnem egészen általános. Az asszonyokat nem kényszerítették, hogy térjenek el ettől a keleti hagyományu szokástól.

A minaretekről ugyanolyan különös fejhangon énekl a pap a könyörgést a hívők felé, mint száz és száz évvel ezelőtt és a motoros teherkocsik mellett, amelyek hatalmas méterköveket szállítanak az új építkezésekhez, látam egy csomó ökörfogatot, amelyeknek kerek nyers, faragatlan gerendákból voltak összeróva, ahogy régi, ezer év előtti szobrokon látja az ember.

Ankara ma úgy hat a nézőre, mint egy fiatal, épülőben levő gyarmatváros. Német építésszek ösztudatos terve szerint nagy területen elosztva épülnek az új főváros különböző részei. Egy nagy területen, körök körül a hegy körül, amelynek tetején a Citadella emelkedik, olyan stílusú épületek emelkednek, amelyeken a gót stílusú széles ivű arkádái és a holland Konistilus vonalai egyesülnek. Az egész nagy tervszerűséggel végrehajtott építészeti munkát azonban kevésbé befolyásolja a helyszerűség, a hely ihlete, mint inkább a cél, amelyet az épület szolgálni akar. Az előrendő cél pedig manapság ugyanaz Floridaiban, mint Hong-Kongban.

Lásasan építkeznek; iskolák, főcsomok, cörházak, laboratóriumok emelkednek ki a földöl ott, ahol azelőtt pusztaság volt. Negyvenkét iven alul mindenkire kötelezők az esti tanfolyamok, amelyeken a régi török írás helyett a molern, új betűvetést tanítják. A legtöbben most dőzőbb tanulnak írni-olvasni s a hallgatók legnagyobb része nő, mert hiszen hol lehet találni manapság olyan nőt, aki hajlandó nyilvánosan svallani, hogy negyvenkét évnél idősebb.

A nők mesterségeket tanulnak, ruhavar-

más államban — a hadügyi kiadások többmillió fontra rúgnak is, ami ha talán meg is menti a haláltól, de nem biztosítja még az életét, sokkal nagyobb össeség állnak rendelkezésre a nevelés, a gazdasági fölbuzdulás és az egész ország újjáépítésének szolgálatára és ez az ország a saját természeti erőiből teremti elő a szükséges anyagi erőforrásokat, nem pedig külföldi kölcsönökből, mint némely más gazdag ország.

Törökországban a forradalmat az összes társadalmi osztályok hajtották végre és szentesítették. Senki sem sajnálja és senki sem kívánja vissza a múltának korát. Gyűlölik őket, mert dekadens uralkodók a kalfák szerepét játszották, azót a kalifátust, amelye olyan könnyű lélekkel éltek. A kiábrándulás a rég rendszerből nem nyilatkozik meg azért erőszakossággal, a nép akarata, kívánságai szabadon juthatnak kifejezésre s a nevelés ügyét például egészen szabad befolyás nélkül építik föl, függetlenül a reakció tanítanak befolyásolásától.

Annak a férfinak, aki a nemzet akaratát átvitte az élet lehetnek személyes ellenfelei, de politikai ellenfelei nincnek. Tízennégymillió ember úgy tekinti őt, mint felsőbb létjét és ha voltak, akik félték tőle, azok csak a kezdeti kénő között ismerhették tét az érzést.

Mikor less tul Törökország ezen a „kezdet”-en? Olyan kérdés amelyre maguk az új állam vezetői sem tudnak válaszolni. A mokráciát és a diktatúrát sehol sem lehet oly alaposan tanulmányozni, mint Törökországban. — A probléma ott van mindenkéül aki nyitott szemmel jár közöttük és nézi a dolgokat, de tö embertől ne várjon feleletet arra, hogy melyik állami berendezés megy át nálunk a valóságba. A Ghazi, „a legyőzhetetlen félisten az ő szemükben, aki minden morális hatalommal felruházva. De ha valaki diktátornak nevezi őt, a fiatal Törökör demokratikus lelkiismerete fölháborodik és méltatlankodva bizonyítja, hogy náluk szigoruan alkotmányos formák közt megy át az életbe az új rend. Ezt hallja az ember a miniszterektől, ezt hallja a parlamentben is, ahol egy párt van, a Ghazi ellenőrzése alatt. Mégis hivatalosan tagadják, hogy kormány és parlament egy volna, úgy mint Olaszországban vagy Oroszországban.

A kormánynak legjobban ismert, legokosabb minisztere Ismet pasa, aki egyszersmind a legjobban függetlenül tudja magát a diktatúra szerül rendszer béklyóitól. Kitűnő koponya, diplomatikusan ravasz és szellemes. Külös megjelenésben és szellemének humorában Einsteinra emlékeztet. Ö volt az, aki megnyerte, helyesebben kikényszerítette a lausanneli békét. Kétszáz év óta ez volt az első eset, amikor az öreg Aszla győzelmet aratott Európa fölött.

Ismet pasa épügy, mint a kabinet többi tagja, — valamennyien régi bejtáresek a háborúból — minden este együtt ülnek a Gházival és eszéken a hosszú tanácskozásokon, amelyeket olykor vidám ivogatás kísér és amelyek olykor egészen a kora reggeli órákig tartanak, beazúlik meg a kormányzat dolgait.

„Kemal a Gházi az új Törökország vezére”
Pesti Hirlap, 1930, 45. szám, s.9.